

5/2006

37. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 143. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 92. vuosikerta

Kasvatus

Pääkirjoitus

Jari Eskola 427 Se on loppu ny

Artikkeleita

Piritta Pietilä	430	Näköaloja kasvatusantropologiaan
Jukka Rantala	442	Kasvatuksen historian asema uhattuna
Arja Lundán – Eero Suoninen	453	Haasteellisen lapsen kohtaaminen
Leena Holopainen – Hannu Savolainen	463	Lukivaikeudet ja koettu psyykinen hyvinvointi toisen asteen opintojen alussa
Tuukka Kaidesoja	475	Analogiat käsitteelliseen muutokseen tähtäävässä tiedeopetuksessa

Lyhyempiä kirjoituksia

Hanna Lehtimäki – Juha Suoranta	491	Lapset ja nuoret – kuluttamisen erityisasiantuntijat?
Matti Meriläinen	496	Korkeakouluopiskelijoiden pedagoginen hyvinvointi opiskelukykyä ja -motivaatiota selittävänä tekijänä

Vastineita • Kommentteja

Markku Jahnuainen 505 Erityisopetuksen ja inklusion tilan
tulkinnasta: kommentteja Saloviidalle

Kirja-arviointeja

Arja Kuula 508 Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta,
käyttö ja säilytys (*Eeva Takala*)

C.A Bowers 510 The false promises of constructivist
theories of learning. A global and
ecological critique (*Jyri Lindén*)

Michel Foucault 512 Tiedon arkeologia (*Antti Saari*)

Sakari Suutarinen (toim.) 515 Aktiiviseksi kansalaiseksi:
kansalaisvaikuttamisen haaste
(*Marja Ranta-Ylitalo*)

Anneli Eteläpelto – 518 Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu
Jussi Onnismaa (toim.) Aikuiskasvatuksen 46. vuosikirja
(*Vesa Korhonen*)

English Summaries

521

Kirjoittajat

523

Luetteloita

525

Se on loppu ny

Aamun lehdet kertoivat neljän lapsen isän tulleen puukotetuksi omaan kotiinsa keskellä yötä. Uutinen olisi saattanut unohtua saman tien tänä murheellisten uutisten aikana, ellei surmatu olisi ollut entinen sosiaalipsykologian opiskelijani. Surman syyksi epäillään ainakin tässä vaiheessa sitä, että hän oli työssään osallistunut laajoihin irtisanomisiin. Tragedia pysäyttää miettimään henkilökohtaisen järkytyksen ohella sitä, että tähänkö sitä on nyt tultu, sosiaalipsykologejaikin tapetaan ammattinsa harjoittamisen takia.

Kuluneen kolmen vuoden aikana olen urputtanut ja murehtinut Kasvatuksen pääkirjoituksissani suomalaisen yliopistolaitoksen muutosta. Vaikka huoleni on kohdistunut erityisesti korkeakoulumaailmaan, niin tiedän toki murroksen olevan vielä paljon rajumman ja järkyttävämmän korkeakoulujen ulkopuolella, olkoonkin, että trendit ovat samanlaisia. Tuoreen selvityksen mukaanhan puolet valtion henkilöstöstä arvioi oman työhyvinvointinsa korkeintaan tyydyttäväksi (Valtiokonttorin tekemän selvityksen nimi on *Kaikki hyvin työssä 2006?* – kerrankin kysymysmerkki on paikallaan tutkimuksen otsikossa!).

Lukukauden alussa rehtoreiden puheita lukiessa kaikkien huippuyliopistopuheiden ja kehittämishankkeiden keskellä oli virkistävää lukea Tampereen yliopiston rehtorin Krista Varantolan puhetta¹. Hän totesi hallituksen tuottavuusohjelman olleen viimeisen niitin, joka katkaisi kamelin selän. Tuottavuutta – esimerkiksi tutkintomäärinä mitattuna – on yliopistoissa nostettu viime vuosina vaikka kuinka, ja silti viesti on, että yliopistoissa on liikaa väkeä, ja että tehoja pitää saada enemmän irti. Varantola kiinnitti huomiota erilaisen metatyön määrän kohtuuttomaan lisääntymiseen. Metatyöllä hän tarkoitti sitä työtä, joka on tehtävä, jotta jäisi aikaa sille mitä oikeasti pitäisi tehdä – kuten tutkimusta ja opetusta. Tuttu tunne meille kaikille. Voimattomana voimme vain katsoa kuinka sähköpostiimme ilmestyy erilaisia vaatimuksia ja tehtäviä, joille voimme ottaa ajan vain siitä, jonka koemme työssämme mielekkääksi.

Tämän prosessin keskellä kannattaa palata Neil Hardwickin puhuttelevaan kirjaan *Hullun lailla* (1999), jossa hän kertoo siitä kuinka hän sairastui vaikeaan masennukseen kun koki, että ei enää voinut tehdä työtään – televisio-ohjelmia – hyvin ja laadukkaasti. Jokaisen tutkijan uralle pyrkivän ja jo sillä olevan pitäisi lukea myös Helsingin Sanomien marraskuun kuukausiliitteestä dosentti Klaus Weckrothin järkyttävä haastattelu, samoin kuin Weckrothin kaksi aiheesta kirjoittamaa artikkelia Yhteiskuntapolitiikka-lehdestä (5/2000; 2/2006). Tieteelle ja tutkimukselle on mielenkiintoista heittäytyä, mutta sillä on myös vaaransa. Ja juuri siinä on

¹ (<http://www.uta.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2006/varantola06.html>)

nykymenon ongelma: yritetään edelleenkin tehdä töitä hullun lailla. Ensin nämä metatyöt alta pois ja sitten ne oikeat, mielekkääksi koetut työt.

Muuttuva yliopistolaitos tuo meidät aivan uusien vaateiden eteen. Jos laitoksen perushoituskkin on kiinni ulkopuolisten projektien tuotoista, niin miten selviävät ne professorit, jotka yksinkertaisesti eivät osaa hankkia rahoitusta? Entä miten tämä vaade ohjaa tutkimustamme, pitääkö tutkia vain sellaisia aiheita, joihin on mahdollista saada riittävästi rahoitusta, tutkimusaiheen tärkeys tai kiinnostavuus ei merkitse mitään? Viime aikoina professorien hakuilmoituksissa onkin jo pyydetty hakemuksissa kertomaan paitsi julkaisuista niin myös hankitusta rahoituksesta. Mitä seuraavaksi?

Tai ajatellaan vaatimusta näkyä julkisuudessa. Tilanne on kuitenkin se, että merkittävällä osalla professoreista ja muista tutkijoista ei ole mitään kiinnostavaa sanottavaa tai karismaa esiintyä – ja lopuistakaan osaa ei kiinnosta heilua julkisuudessa päivytyksenä dosenttina.

Mitä esimerkiksi kertoo opiskelijamäärä per opettaja mittarina yliopiston tai sen laitoksen tilasta? Kertooko suhde taloudellisuudesta, opetuksen hyvyydestä, opettajien väsymisestä vai mistä? Ja miten tunnusluvut lasketaan milloinkin? Jos laitoksen opetusviroista vaikkapa kolmannes on hoitamatta taloudellisista syistä, niin laitos toimii kyllä tästä näkökulmasta huomattavasti entistä tehokkaammin, mutta silti tilanne on kestävä. Jos yksittäisen laitoksen budjetti on kiinni siitä, että huomattava osa viroista on täyttämättä, niin tuntiopetuksesta huolimatta tämä kuormittaa opettajia tavallista enemmän, eli olet tavallaan jatkuvasti ylitöissä saadaksesi normaalin työaikasi mukaisen palkkasi. Jos taas täytetään kaikki virat eli siirrytään normaaleihin työtehtäviin, niin henkilökunta joudutaan lomauttamaan.

Yliopistojen muutokset ovat yhä rajumpia ja yhä useammalle epävarmuutta tuottavia. Itse asiassa muutosten ja kehittämishankkeiden keskeinen vaikutus onkin se, että ne tuottavat juuri epävarmuutta yhä useammille. Sama trendi on tietenkin myös yliopistojen ulkopuolella – työntekijät on sosiaalistettu ajatukseen, että nöyrästi tehdasta palvelemalla tehdas pitää sinusta huolen eläkkeelle saakka. Sitten kerrotaankin, että tehdas lopetetaan.

Epävarmuutta lisäävät hankkeet kuten valtion palvelukeskukset, filiaalien kohtalo (ottamatta aiheeseen kantaa suuntaan tai toiseen), teknisten palveluiden ulkoistamiset ja yhtiöittämiset, federaatioyliopistot jne. yhä vain lisääntyvät. Näiden rinnalla jokin UPJ (saanko 40 euroa palkkaa enemmän vai en?) on vielä pientä. Samalla logiikalla valtionhallinnon tehostamista olisi myös se, että samat lait säädettäisiinkin jatkossa vain 160 kansanedustajan voimin ja että ministereiden mustat autot korvattaisiin Kajaanissa sijaitsevan matkojen yhdistämiskeskuksen järjestämällä kyydeillä siinä kuin vammaiskuljetuksetkin.

Miten tämä kiire, muutokset ja pahoinvointi sitten näkyy Aikakauskirja Kasvatuksen tarjonnassa? Väitän, että monella tavoin. Missä ovat senioritutkijoiden artikkelit (muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta)? Kysymyksenä siitä, saako tällaisesta artikkelista UPJ-pisteitä. Keskeneräisinä tai huonosti kirjoitettuna lehdelle tarjottavina käsikirjoituksina. Suomalaisen kasvatustieteiden perinteelle kirjoittaa tylsiä juttuja ei varmaankaan yksi määräaikainen päätoimittaja mahda mitään, niin syvässä on käsitys siitä, millainen tiedeartikkelin pitää olla.

Edelleen voisimme keskustella siitä mikä on suomenkielisen tiedelehden tehtävä. Voiko professorin ja tutkijan tehtävät pelkistää vain toimintapisteiden ja UPJ-ansioiden keräämiseen, vai olisiko tehtävät sittenkin nähtävä laajempina? Kasvatus tavoittaa kuitenkin hyvin toisenlaisen yleisön kuin jokin B-sarjan kansainvälinen lehti. Olettaakseni molempia tarvitaan edelleen.

Aikakauskirja Kasvatuksen päätoimittajan toimikausi on pääsääntöisesti kolme vuotta.

Oma taaperrukseni loppuu siis tähän numeroon. Kolme vuotta, 15 numeroa – tai itse asiassa 11, sillä neljä numeroa on ollut vierailevien päätoimittajien organisoimia teemanumeroita.

Kolme vuotta on hyvä aika, kahdessakin mielessä.

Ensinnäkin, päätoimittajuus on portinvartijana toimimista, varsinkin kun viime vuosina toimitus on ottanut entistä aktiivisemmän roolin. Niinpä on hyvä, että tehtävät kiertävät, yksi ihminen ei toimi portinvartijana kovin pitkään. On siis aika luopua niin kauan kuin vielä maltaa sen tehdä.

Toiseksi, päätoimittajuus on kuitenkin – sen lisäksi, että on suuri kunnia olla osa pitkää ja arvokasta ketjua ja että ainakin omalla urallani tämä on ollut yksi mielenkiintoisimmista tehtävistä – melkoisen työläs homma. Vuosiannokseen kuuluu noin 400 sähköpostiviestiä, 50 käsikirjoituksen arviointi ja niistä osalle arviointijoiden etsiminen (ja lyhyemmät kirjoitukset päälle), parinkymmenen artikkelin muokkaus yhdessä kirjoittajien ja toimittajan kanssa (ja lyhyemmät päälle), 4–5 pääkirjoituksen laatiminen, erinäistä palavereja ja kokouksia eri puolella Suomea, 550 sivun oikolukeminen jne. Tähän pitää toki lisätä erinäiset aggressiiviset yhteydenotot, mutta niistä onnekseni suurin osa on mennyt Jyväskylän toimitukseen tai toimitusneuvostolle. Kaiken tämän perusrutiinin lisäksi lehteä pitäisi jatkuvasti kehittää – mikä minun kohdallani jäi valitettavasti odottamaani vähäisemmäksi.

Kaikenlaista on siis tullut tehtyä, mutta toivoakseni myös ainakin jotakin kirjoittajaa on tullut autettua kirjoittamaan artikkelinsa paremmin. Jos jostain tämä aika on kertonut, niin siitä, että suomalaiseseen kasvatustieteeseen kaivataan kipeästi kirjoittajakasvatusta. Toki on enemmän tai vähemmän satunnaisia kirjallisen viestinnän kursseja, mutta ne eivät alkuunkaan riitä. Kasvatustieteissä – niin kuin kaikkialla korkeakoulumaailmassa – vallitsee se kummallinen käsitys, että pelkkä tutkimusmenetelmien opettelu tekee tutkijan ja että jokainen osaa kirjoittaa riittävän hyvin ollakseen kelvollinen tutkija. Aloilla joissa tutkimuksesta kertominen on pelkästään mekaanista raportin laatimista tämä riittää. Kasvatustieteet ovat kuitenkin tyypillinen esimerkki tieteenalasta, jossa tutkimuksen konstruointi on kirjoittamista, ei mekaanista raportointia. Tähän tarvitaan – tai tarvittaisiin – perusvalmiuksia parempaa kirjoittamisen taitoa ja silmää. Enkä nyt tarkoita kielioppia. Samalla tavalla kuin tutkimusmenetelmien osalta pelkkä mekaaninen hallinta ei riitä vaan tarvitaan tutkijan luovaa mielikuvitusta, tarvitaan myös luovaa kirjoittamista enemmän kuin pilkkusääntöjen hallintaa. Eiköhän – ja toivottavasti – toimitus pilkuta tämänkin kirjoituksen, siitä siis ei ole kyse.

Kaikkien muutosten ja paineiden keskellä korkeakoulumaailmassa työskentelyssä on omat hyvät puolensa. Yksi niistä on se, että saa toimia erilaisten ihmisten kanssa. Tällaista tiedelehteä ei tehdä yksin. Haluan siis lämpimästi kiittää kaikkia toimijoita: kirjoittajia, arviointijoita ja toimitusneuvostoa. Ja ilman Jyväskylän toimitusta tästä ei tulisi mitään!

Erityinen kiitos kaikille niille ystäväilleni, jotka ovat pitäneet minut ajan tasalla korkeakoulumaailmasta, tarjoilleet ideoita, kommentoineet ja sensuroineet pääkirjoituksia. Lienee kuitenkin teidän kannaltanne parempi, että en tässä yhteydessä kiitä teitä nimeltä mainiten vaan palataan asiaan muissa yhteyksissä.

Kaikkien paitsi omien opiskelijoideni huojennukseksi keskityn jatkossa mekastamaan vain opiskelijoilleni, varsinkin kun talven työsuunnitelmaani ei mahtunut tuntiakaan tutki-

musta. Niin kuin meillä päin sanotaan: se on loppu ny. Pitäkää huolta itsestänne ja toisistanne!

Tiivistelmät

Holopainen, Leena – Savolainen, Hannu. 2006. LUKIVAIKEUDET JA KOETTU PSYKKINEN HYVINVOINTI TOISEN ASTEEN OPINTOJEN ALUSSA. *Kasvatus* 37 (5), 463–474.

Lukivaikeudet ovat haaste nuorten koulunkäynnille ja niillä on monia seurannaisvaikutuksia myös psyykkiseen hyvinvointiin. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lukivaikeuksien yhteyttä masentuneisuuteen ja koulu-uupumukseen peruskoulusta toisen asteen koulutukseen siirtyneillä nuorilla. Kohdejoukko koostuu yhden kaupungin koko ikäluokasta (N= 585), jota on seurattu peruskoulun 9. luokalta alkaen. Tämä tutkimus osoittaa, että tytöt ovat masentuneempia ja uupuneempia kuin pojat. Koettua uupumusta ja masentuneisuutta on lukiolaisilla enemmän kuin ammatillisten oppilaitosten opiskelijoilla. Lukivaikeuksilla ei havaittu olevan suoraa yhteyttä masentuneisuuteen. Lukivaikeuksilla on kuitenkin yhteys kohonneeseen koulu-uupumusriskiin. Tämä yhteys oli nähtävissä myös silloin, kun aiemman masentuneisuuden ja koulumenestyksen vaikutus kontrolloitiin. Koulu-uupumus on suurinta ammatillisessa koulutuksessa opiskelevilla lukivaikeuksilla työtöillä.

Asiasanat: Koulu-uupumus, lukivaikeus, masennus, psyykinen hyvinvointi, toisen asteen koulutus

Kaidesoja, Tuukka. 2006. ANALOGIAT KÄSITTEELLISEEN MUUTOKSEEN TÄHTÄÄVÄSSÄ TIEDEOPETUKSESSA. *Kasvatus* 37 (5) 475–490.

Artikkelini tavoitteena on selvittää aihetta koskevan tutkimuskirjallisuuden perusteella, millä tavalla analogioita on mahdollista käyttää käsitteelliseen muutokseen tähtäävässä tiedeopetuksessa. Aloitan kirjoituksen analogian ja analogisen ajattelun käsitteiden analyysillä, minkä jälkeen käsittelen tiiviisti käsitteellistä muutosta oppimisessa. Näiden tarkastelujen ja aiemmin suoritettujen empiiristen tutkimusten perusteella osoitan, että suunnitelmallisesti ja järjestelmällisesti käytetyt analogiat muodostavat toimivan opetusmenetelmän käsitteelliseen muutoksen tähtäävässä tiedeopetuksessa. Esitän myös tutkimuskirjallisuuteen pohjautuvia käytännön ohjeita analogioiden käytölle tiedeopetuksessa, joita havainnollistan luonnontieteiden opetukseen liittyvillä esimerkeillä. Tämän lisäksi nostan esiin erilaisia riskejä, joita analogioiden opetuskäyttöön liittyy, ja pohdin keinoja niiden toteutumisen välttämiseksi. Kirjoitus pohjautuu pääasiassa oppimistutkimuksen kognitiivista perinnettä edustaviin tutkimuksiin ja teorioihin.

Asiasanat: analogia, käsitteellinen muutos, tiedeopetus

Lundán, Arja – Suoninen, Eero. 2006. HAASTEELLISEN LAPSEN KOHTAAMINEN. *Kasvatus* 37 (5), 453–462.

Artikkelissa tarkastellaan kasvattajan ja lapsen vuorovaikutusta. Vuorovaikutuksen dynamiikan ymmärtämiseksi verrataan kahta päiväkodissa tapahtunutta kiistaa, joissa osapuolet ovat samat, mutta tilanne on erilainen. Ensimmäinen tilanteista on ryhmätilanne ja toinen kahdenkeskinen tilanne. Tilanteiden vuorovaikutuskulut on havainnoitu yksityiskohtaisesti, ja niitä analysoidaan sosiaalisen konstruktionismin teoreettisessa viitekehyksessä diskurssianalyttisin menetelmin. Kiinnostuksen keskiössä on, millai-

seksi haasteellinen lapsi rakentuu vuorovaikutuksessa ja miten tuo rakentuminen tapahtuu vuorovaikutusprosessin eri käänteissä. Demonstroimme sitä, millaisia riskejä kasvatukselliseen vuorovaikutukseen kätkeytyy ja millaisia mahdollisuuksia niiden vähentämiseen on löydettävissä. Havainnot pohditaan suhteessa kasvatuksen dialogiseen ideaaliin sekä päiväkodissa tapahtuvan työn ehtoihin.

Asiasanat: kasvatustieteet, lapsitutkimus, päiväkotityö, vuorovaikutus, diskurssianalyysi

Pietilä, Piritta. 2006. NÄKÖALOJA KASVATUSANTROPOLOGIAAN. *Kasvatus* 37 (5), 430–441.

Monikulttuurinen todellisuutemme vaatii kulttuurisensitiivisen kasvatustieteen huomiointia sekä kasvatustieteen käytännössä että kasvatustieteen tutkimuksessa. Antropologinen lähestymistapa mahdollistaa kasvatustieteellisten ilmiöiden tarkastelun kulttuurisesta perspektiivistä. Kasvatustieteen asema suomalaisessa tutkimusperinteessä on vasta hahmottumassa. Suomenkielistä kirjallisuutta on vähän, eivätkä tutkimusotetta koskevat peruskäsitteet ja teoreettinen perusta ole vakiintuneet. Tarkastelen artikkelissa kasvatustieteen sisäisiä, sekä tutkittavaan ilmiöön että lähestymistapaan liittyviä diskursseja, pyrkien luomaan perustaa yhtenevän suomalaisen peruskäsitteistön käytölle. Käsitteellisen kasvatustieteen epistemologista perustaa huomioiden erilaisten tiedon käsitteiden rakentumisen sekä niiden välisen vuorovaikutuksen osana tutkimusprosessia ja tieteellistä tietoa. Pohdin tutkimusotteen erityispiirteitä ja mahdollisuuksia kasvatustieteen näkökulmasta.

Asiasanat: kasvatustieteen antropologia, kasvatustieteen antropologia, koulutuksen antropologia, etnografiset menetelmät, empiirinen tutkimus, teoreettinen tutkimus

Rantala, Jukka. 2006. KASVATUKSEN HISTORIAN ASEMA UHATTUNA. *Kasvatus* 37 (5), 442–452.

Artikkelissa tarkastellaan kasvatustieteen historian asemaa tiedeyhteisössä, erityisesti kasvatustieteessä. Vaikka kasvatustieteen historiaa harrastetaan kasvatustieteen lisäksi muilla aloilla, erityisesti historiatieteissä, tieteiden välinen yhteistyö on vähäistä. Syynä tähän voidaan pitää universaalia kasvatustieteellisen tutkimuksen väheksyntää, mikä johtuu kasvatustieteen pragmaattisesta luonteesta ja tutkimuksen laadun epätasaisuudesta. Artikkelissa tarkastellaan kasvatustieteen historian julkaisuperinnettä, jota leimaa eri tieteenalojen tutkijoiden yhteisen julkaisufoorumien puuttuminen. Alan jatkokoulutuksen ja tutkimuksen kehittäminen edellyttää – varsinkin alan ainoan professuurin lakkauttamisen jälkeen – tieteiden välisen yhteistyön kehittämistä ja entistä tiiviimpää verkostoitumista.

Asiasanat: kasvatustieteen historia, koulutushistoria, uusi historia